

ADRIANNA BRZEZIŃSKA

ORCID 0000-0002-4038-8084

BARBARA JANKOWIAK

ORCID 0000-0002-7660-2070

EMILIA SOROKO

ORCID 0000-0003-3527-1698

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

FUNKCJONOWANIE ŚWIETLIC SOCJOTERAPEUTYCZNYCH W CZASIE PANDEMII COVID-19 W GDAŃSKU, POZNANIU I KATOWICACH

ABSTRACT. Brzezińska Adrianna, Jankowiak Barbara, Soroko Emilia, *Funkcjonowanie świetlic socjoterapeutycznych w czasie pandemii COVID-19 w Gdańsku, Poznaniu i Katowicach* [The Functioning of Socio-therapeutic Day Care Facilities During the COVID-19 Pandemic in Gdańsk, Poznań and Katowice]. *Studia Edukacyjne* no. 69, 2023, Poznań 2023, pp. 23-38. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. Data przesłania tekstu: 18.07.2023. Data przyjęcia tekstu do druku: 2.10.2023. DOI: 10.14746/se.2023.69.2

Socio-therapeutic day-care facilities are specifically dedicated to the conduct of socio-therapeutic activities for children and adolescents from high-risk groups and those displaying difficulties in psycho-social functioning. During the pandemic, socio-therapeutic day facilities continued to aid their clients. The aim of this analysis is to describe the operation of socio-therapeutic day care facilities in Gdańsk, Katowice and Poznań. The data collection method for this project is a semi-structured telephone interview, while data is examined via a template analysis. The analyses concerned 30 socio-therapeutic day care facilities in Gdańsk, Katowice and Poznań. The data collected shows that socio-therapeutic day facilities could be an important source of support for the participants and their families. Elements of socio-therapeutic work were retained in contact with the clients to the highest possible degree via online communication. Online meetings enabled discussion of current difficulties, emotional respite and support. Topics discussed included those supporting health-promoting behavior in an epidemiological emergency. Many of the activities went beyond group work and were mainly supportive or crisis intervention. Staff members contacted parents, helped with children's homework and even donated food parcels.

Key words: sociotherapy, socio-therapeutic day care facility, children and adolescents, Covid-19 pandemic

Wprowadzenie

Zmiany społeczne wywołane przez pandemię koronawirusa SARS-CoV-2 dobrze wpisują się w kryteria zmian traumatogennych, to znaczy – szybkich, głębokich, o szerokim zakresie i wpływających na podstawowe wzorce życiowe i dobrostan (Alexander, 2004; Jaskulska i in., 2002). Pandemia wymusiła nie tylko modyfikację sposobu działania szkół, placówek opiekuńczo-wychowawczych i innych instytucji przeznaczonych dla najmłodszych (Jankowiak, Jaskulska, Rybińska, 2020; Buchnat, Jaskulska, Jankowiak, 2021; Jaskulska i in., 2021; Jankowiak i in., 2022; Jaskulska i in., 2022; Jaskulska, Jankowiak, Soroko, 2022), ale też zmodyfikowała codzienne życie dzieci i młodzieży w Polsce, jak też na świecie, wpływając na ich samopoczucie i dobrostan (Buchner, Wierzbicka, 2020; Poleszak, Pyżalski, 2020; Jankowiak i in., 2022; Jaskulska i in., 2022). Była to bowiem wyjątkowa konfiguracja kryzysu zdrowotnego, izolacji społecznej i recesji gospodarczej, które razem dały negatywne efekty w obszarze zdrowia psychicznego wielu dzieci i młodzieży (Golberstein, Wen, Miller, 2020; Kimhi i in., 2020). Nie dziwi więc, że nawet młodzi ludzie z ogólnie niskim poziomem lęku, depresji i dysregulacji emocji przed pandemią mogli doświadczyć wzrostu objawów psychopatologicznych w czasie jej trwania (De France i in., 2022). Także zgodnie z polskimi badaniami, prawie trzydzieści procent uczniów deklarowało, że często lub cały czas odczuwało smutek, samotność oraz przygnębienie (Ptaszek i in., 2020), niemal czterdzieści procent określało, że ich samopoczucie w trakcie zdalnego nauczania zmieniło się na gorsze (Szkoła 2.0., 2021), niemal połowa uczniów uznała, że ich samopoczucie fizyczne pogorszyło się w porównaniu z okresem przed pandemią i prawie jedna trzecia zauważyła negatywne zmiany w sposobie spędzania czasu podczas edukacji zdalnej (Jaskulska i in., 2022). Ponadto, zakłócenia w funkcjonowaniu społecznym i stres związany z pandemią podnosiły ryzyko związane ze wzrostem przemocy w rodzinie, w tym wobec dzieci (Lawson, Piel, Simon, 2021). Czas pandemii był więc czasem, kiedy najmłodszy potrzebowali wsparcia w radzeniu sobie z tą kryzysową sytuacją. Wydaje się, że szczególną uwagę należało zwrócić na te dzieci i młodzież, które już przed kryzysem epidemiologicznym należały do grup zwiększonego ryzyka, ze względu na trudną sytuację rodzinną, problemy edukacyjne lub różne osobiste trudności. Do tej grupy osób skierowana jest właśnie socjoterapia. Ta grupowa forma pomocy dedykowana jest dzieciom i młodzieży z grup ryzyka lub już przejawiających problemy w funkcjonowaniu psychospołecznym (Szczepanik, Janos, 2016; Jankowiak, Soroko, 2020; Soroko, Jankowiak, 2020; Jankowiak, Soroko, 2021). Polega ona na intencjonalnym uruchamianiu czynników pomocowych, z wykorzystaniem procesów grupowych i relacji z socjoterapeutą/socjoterapeutką oraz

innymi członkami grupy, w celu zmiany trajektorii rozwoju i wzmocnienia mechanizmów zdrowia oraz osłabienia patomechanizmu podtrzymującego problemy psychospołeczne (Jankowiak, Soroko, 2021). Co szczególnie istotne ze względu na podejmowany w tym projekcie obszar badawczy – jak wynika z prowadzonych badań – socjoterapeuci niejednokrotnie zmuszeni są także wychodzić poza swoje podstawowe zadania zawodowe obejmujące terapeutyczną pracę grupową i podejmować interwencję w kryzysie ze względu na zapotrzebowanie ze strony uczestników i uczestniczki grup oraz brak innych dostępnych instytucjonalnych źródeł wsparcia (Soroko, Jankowiak, 2020).

Socjoterapia praktykowana jest w wielu różnych obszarach działalności pomocowej – oświacie, pomocy społecznej, psychiatrii, czy resocjalizacji. Jednak szczególnie dedykowane oddziaływaniom socjoterapeutycznym są świetlice socjoterapeutyczne. Te placówki wsparcia dziennego funkcjonują w formie specjalistycznej lub łączonej (specjalistyczno-opiekuńczej). Dane statystyczne opracowane przez GUS (Główny Urząd Statystyczny, 2021), dotyczące pomocy społecznej oraz opieki nad dzieckiem i rodziną, wskazują, że w 2020 roku w Polsce funkcjonowało 2725 placówek wsparcia dziennego (w tym 367 specjalistycznych i 237 w formie łączonej). W trakcie pandemii COVID-19 placówki te wielokrotnie zmieniały sposób swojej działalności, a spotkania bezpośrednie przez wiele miesięcy nie były możliwe. W Gdańsku, na polecenie Wojewody Pomorskiego, od 12 marca do 24 maja 2020 roku nastąpiło czasowe zawieszenie działalności w placówkach wsparcia dziennego na terenie województwa pomorskiego, regulowane kolejnymi decyzjami (Polecenie Wojewody Pomorskiego z 11 marca 2020 r.; Polecenie Wojewody Pomorskiego z 25 marca 2020 r.; Polecenie Wojewody Pomorskiego z 10 kwietnia 2020 r.; Decyzja Wojewody Pomorskiego z 24 kwietnia 2020 r.; Decyzja Wojewody Pomorskiego z 7 maja 2020 r.). W Katowicach Wojewoda Śląski, w celu zapobiegania rozprzestrzenianiu się choroby zakaźnej COVID-19, polecił czasowe zawieszenie działalności placówek na terenie województwa, w terminie od 12 marca do 24 kwietnia 2020 roku (na podstawie kolejno wydawanych decyzji: Polecenie Wojewody Śląskiego z 11 marca 2020 r.; Polecenie Wojewody Śląskiego z 24 marca 2020 r.; Polecenie Wojewody Śląskiego z 9 kwietnia 2020 r.) oraz w maju 2020 roku (Decyzja Wojewody Śląskiego z 8 maja 2020 r.). Natomiast w Poznaniu, na polecenie Wojewody Wielkopolskiego, od 12 marca do 25 marca 2020 roku zawieszono działalność w placówkach wsparcia dziennego, które przedłużano do 24 maja 2020 roku (Działania Urzędu Miasta Poznania związane z epidemią koronawirusa stan na 31.12.2020 r., ss. 5, 7, 9-10). Od 25 maja 2020 roku nastąpiło otwarcie placówek. Następnie, decyzją Wojewody Wielkopolskiego, od 20 października 2020 roku do odwołania zawieszono działalność w placówkach wsparcia dziennego (Działania Urzędu Miasta Poznania związane z epidemią koronawirusa stan na 31.12.2020 r., ss. 15-16), ale już 23 października 2020 roku została

wydana decyzja odwołująca to polecenie i praca placówek została wznowiona (Działania Urzędu Miasta Poznania związane z epidemią koronawirusa stan na 31.12.2020 r., s. 16). Jednakże, 26 października 2020 roku nastąpiło ponowne zawieszenie działalności placówek z obszaru województwa wielkopolskiego (Działania Urzędu Miasta Poznania związane z epidemią koronawirusa stan na 31.12.2020 r., s. 16), które zostały ponownie otwarte w styczniu 2021 roku (Decyzja Wojewody Wielkopolskiego z 14 stycznia 2021 r.). Następnie zawieszono działalność w marcu 2021 roku, a wznowiono w kwietniu 2021 roku. Ponadto, w trakcie pracy bezpośredniej miały miejsce izolacje i/lub kwarantanny dla całych placówek/grup w przypadku wystąpienia zakażenia lub ryzyka zakażenia. Można więc przypuszczać, że organizacja pracy i działalność pomocowa w świetlicach socjoterapeutycznych była niezwykle trudna.

Celem prowadzonych analiz jest opisanie, jak funkcjonowały świetlice socjoterapeutyczne (a dokładniej placówki wsparcia dziennego funkcjonujące w formie specjalistycznej lub łączonej), działające na terenie Gdańska, Katowic i Poznania podczas pandemii COVID-19. Problem badawczy brzmi następująco: *Jak świetlice socjoterapeutyczne funkcjonowały podczas pandemii COVID-19?*

Metoda

Metody i procedura zbierania danych

Niniejsze badania prowadzono w zespole tworzącym grupę badawczą funkcjonującą na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu: *Psychologiczno-Pedagogiczne Aspekty Socjoterapii*. Metodą zbierania danych w tej części projektu jest wywiad (telefoniczny), częściowo ustrukturyzowany, prowadzony z pracownikami/pracowniczkami świetlic socjoterapeutycznych w Gdańsku, Katowicach i Poznaniu (poprzedzony poszukiwaniem danych – *desk research* – na stronach internetowych i w serwisach społecznościowych). Poszukiwanie informacji rozpoczęto od ustalenia spisu placówek prowadzących socjoterapię w Gdańsku, Katowicach i Poznaniu. Dane z Poznania zbierano w listopadzie 2021 roku, z Gdańska – w lipcu 2022 roku, a z Katowic – w sierpniu 2022 roku. Pierwszym krokiem było opracowanie jednolitego spisu Placówek Wsparcia Dziennego, w których odbywają się zajęcia socjoterapeutyczne. W tym celu zapoznano się z wynikami, które pojawiły się w wyszukiwarce Google, po wpisaniu haseł „*placówki wsparcia dziennego Poznań*”, „*świetlice socjoterapeutyczne Poznań*”, „*placówki wsparcia dziennego Gdańsk*”, „*świetlice socjoterapeutyczne Gdańsk*”, „*placówki wsparcia dziennego Katowice*” oraz „*świetlice socjoterapeutyczne Katowice*”.

Spisy dostępne były na stronie Miasta Poznania (<https://www.poznan.pl/mim/turystyka/-,doc,1017,48287/-,96191.html>), Biuletynu Informacji Pu-

blicznej Miasta Poznania (<https://bip.poznan.pl/public/bip/attachments.att?co=show&instance=1097&parent=86203&lang=pl&id=256241>). Najbardziej aktualne z Gdańska były dwa spisy z roku 2021, dostępne pod adresami <http://mopr.gda.pl/wp-content/uploads/wykaz-gdanskich-placowek-wsparcia-dziennego-4.docx> oraz <https://download.cloudgdansk.pl/gdansk-pl/d/202107173367/wykaz-placowek-wsparcia-dziennego-2021.docx>. W Sieci odnaleziono także jeden spis z Katowic z roku 2017, dostępny pod adresem <https://www.katowice.eu/Strony/Rejestr-Plac%C3%B3wek-Wsparcia-Dziennego.aspx>. Następnie wysłano wiadomości mailowe do Urzędu Miasta Poznania, Urzędu Miasta Gdańska i Urzędu Miasta Katowice, z prośbą o potwierdzenie aktualności spisów. Z Poznania i Gdańska otrzymano odpowiedzi potwierdzające aktualność danych, natomiast informacje z Urzędu Miasta w Katowicach nieco różniły się od ogólnie dostępnych (dokonano więc korekty danych).

Metody i procedura analizy danych

Metodą analizy danych jest analiza szablonowa (*template analysis*), polegająca na przygotowaniu wstępnych szablonów (kategorii), a następnie ich weryfikowaniu i udoskonalaniu (Brooks, King, 2012). Po sporządzeniu jednolitych spisów świetlic socjoterapeutycznych (których funkcjonowanie było potwierdzane/korygowane w wyniku korespondencji i/lub rozmów telefonicznych z osobami pracującymi w poszczególnych placówkach) stworzono szablon kodowania w formie tabel, które miały porządkować zbierane w trakcie badania informacje (zarówno ze stron internetowych, jak i z rozmów telefonicznych). Ostatecznie ustalono dwa szablony. Jeden służył do zbierania informacji ze stron internetowych, a drugi – do uporządkowania informacji spisanych na podstawie rozmów telefonicznych.

Tabela 1

Kategorie z szablonów *template analysis* – praca świetlic socjoterapeutycznych podczas pandemii COVID-19

Informacje ze stron internetowych	Informacje z rozmów telefonicznych dotyczące pracy w czasie pandemii COVID-19
<ul style="list-style-type: none"> - nazwa placówki - organ prowadzący - forma - link do strony internetowej 	<ul style="list-style-type: none"> - pojawiające się trudności w prowadzeniu socjoterapii podczas pandemii COVID-19 - sposób prowadzenia pracy socjoterapeutycznej w czasie zamknięcia świetlic - sposób prowadzenia pracy socjoterapeutycznej w trakcie pracy hybrydowej i/lub po powrocie do pracy stacjonarnej w reżimie sanitarnym

Świetlice socjoterapeutyczne w Gdańsku, Katowicach i Poznaniu

W Gdańsku nie ma dostępnych danych dotyczących liczby obecnie funkcjonujących placówek wsparcia dziennego ogółem. W najnowszym opracowaniu (Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego, 2021) zawarto jedynie podział na placówki w kategorii „instytucjonalna piecza zastępcza” (dotyczące placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych), bez wyodrębnienia placówek wsparcia dziennego w formach opiekuńczej, specjalistycznej, pracy podwórkowej i łączonej. W Katowicach według danych udostępnionych przez Urząd Miasta (dane na rok 2022), funkcjonuje 28 placówek wsparcia dziennego, wśród których 20 jest prowadzonych przez organizacje pozarządowe, a 8 – przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej. Co należy zaznaczyć, w Katowicach trzy placówki stosują podział na świetlice (do których uczęszczają tylko dzieci) oraz kluby młodzieżowe (do których uczęszcza tylko młodzież), co daje 6 osobnych placówek. Z tego powodu, wiek podopiecznych czy wydzielone grupy będą wyglądać inaczej niż w placówkach, do których są przyjmowane zarówno dzieci, jak i młodzież. Natomiast w Poznaniu w 2020 roku działało 19 placówek wsparcia dziennego (w tym 8 specjalistycznych i 1 w formie łączonej) (Rocznik Statystyczny Poznania, 2021).

Łącznie prośby o udzielenie informacji skierowano do 40 placówek, a więc wszystkich świetlic w Gdańsku, Katowicach i Poznaniu, w których odbywa się socjoterapia. Pozostałe placówki pracują w formie opiekuńczej lub w formie pracy podwórkowej, czyli takich, w których nie są prowadzone zajęcia socjoterapeutyczne, a te nie były brane pod uwagę w badaniu. W każdym z miast świetlice socjoterapeutyczne zostały pogrupowane ze względu na organ/podmiot prowadzący. W Gdańsku przy 9 placówkach są to: Caritas (3 placówki), Stowarzyszenia (2), Fundacje (2) oraz Towarzystwo Profilaktyki Środowiskowej (2). W Katowicach natomiast przy 18 placówkach są to: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej (8 placówek), Caritas (4), Katolicka Fundacja Dzieciom (2), Fundacja dla Ludzi Potrzebujących Pomocy „GNIAZDO” (2) oraz Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom i Młodzieży „Dom Aniołów Stróżów” (2). Na podstawie analizy ustalono, iż w Poznaniu przy łącznie 13 placówkach są to: Fundacje (3 placówki), Caritas (3), Stowarzyszenia (3), Polski Komitet Pomocy Społecznej (2) oraz inne (2). Najczęściej występującym organem prowadzącym dla wszystkich trzech miast jest więc Caritas, a następnie Fundacje oraz Stowarzyszenia. W Gdańsku od pracowników/pracowniczek dwóch placówek nie uzyskano informacji w tym zakresie – w jednej ze względu na zmianę jej formy funkcjonowania, a w drugiej – z uwagi na przeprowadzenie rozmowy z osobą, która pracuje w placówce, ale na innym stanowisku niż socjoterapeuta/socjoterapeutka. W Katowicach nie uzyskano informacji od 8 placówek, ze względu na brak zgody Dyrekcji

MOPS Katowice na przeprowadzenie badania. W Poznaniu uzyskano dane od wszystkich świetlic socjoterapeutycznych. Ostatecznie, pełne dane pozyskano od pracowników/pracowniczek 30 świetlic socjoterapeutycznych.

Informacje na temat formy, w jakiej działają placówki zostały odnalezione na ich stronach WWW (w dostępnych statutach lub na podstawie opisów działań, które podejmują). W celu weryfikacji, osoby pracujące w placówkach zostały poproszone o potwierdzenie ich formy podczas rozmów telefonicznych. W Poznaniu większość placówek funkcjonuje w formie łączonej (specjalistyczno-opiekuńczej). W jednej z placówek tego miasta osoba udzielająca odpowiedzi nie była pewna co do formy działania świetlicy. W Gdańsku natomiast większa część placówek funkcjonuje w formie specjalistycznej, przy czym jedna z nich od roku szkolnego 2022/2023 nie mogła spełnić tej formy z powodu braku zatrudnienia osób uprawnionych do prowadzenia socjoterapii. Z tego względu dane dotyczące tej placówki nie zostały uwzględnione w częściach wynikających z rozmów telefonicznych. W Katowicach wszystkie placówki biorące udział w badaniu funkcjonują w formie specjalistycznej.

Wyniki badań

Trudności w funkcjonowaniu świetlic socjoterapeutycznych w czasie pandemii COVID-19

Trudności dotyczyły przede wszystkim możliwości prowadzenia zdalnie zajęć, które będą miały charakter socjoterapeutyczny i umożliwią realizację celów socjoterapeutycznych oraz przygotowania się do takich zajęć w formie zdalnej lub hybrydowej przez socjoterapeutów/socjoterapeutki. W wypowiedziach części pracowników/pracowniczek pojawiały się głosy, że nie funkcjonowała „prawdziwa” socjoterapia. Wyzwaniem stanowiła frekwencja na zajęciach i zaangażowanie osób uczestniczących, co bezpośrednio przekładało się na skuteczność socjoterapii i utrudnioną realizację założeń pracy terapeutycznej. Dzieci były zmęczone formą zdalną już przez same zajęcia szkolne, co wpływało na ich motywację do uczestnictwa. Uczestnicy i uczestniczki zajęć mieli także problemy z koncentracją uwagi. Obserwowano więc mniejszą aktywność. Pojawiały się także trudności z rozmowami na tematy bieżące. Ze względów zdrowotnych niższa była także frekwencja prowadzących, co negatywnie wpływało na proces terapeutyczny. Prowadzący socjoterapię w kontakcie zdalnym doświadczali trudności w ocenie potrzeb i emocji dzieci oraz młodzieży. Obserwowali często wycofanie i bierność. Ponadto, prowadzący grupy zgłaszali większe niż wcześniej lęki, obawy, trudności w relacjach oraz nawiązywaniu kon-

taktu z innymi uczestnikami i uczestniczkami zajęć. Silnie w prowadzonych wywiadach wybrzmiały trudności w organizacji spotkań i problemy techniczne. Problemy lokalowe w domach podopiecznych niejednokrotnie utrudniały lub uniemożliwiały swobodne uczestnictwo w zajęciach online. Ponadto, część osób nie posiadała odpowiedniego sprzętu do zajęć zdalnych lub miała problemy z Siecią. Szczególne trudności wykazywały dzieci młodsze, które częściej niż ich starsi koledzy i koleżanki nie posiadały własnego telefonu, z którego mogłyby się w każdej chwili skontaktować z wychowawcami czy rówieśnikami z placówki. Problemy z kontaktem dotyczyły również rodziców/opiekunów prawnych. Wyzwaniem były również zaniedbania w sferze edukacyjnej uczestniczek i uczestników socjoterapii. Dzieci znacznie opuściły się w nauce i miały spore zaległości.

Sposób prowadzenia pracy socjoterapeutycznej w czasie zamknięcia świetlic socjoterapeutycznych

Zajęcia socjoterapeutyczne odbywały się w formie online. Do kontaktu z młodzieżą wykorzystywano komunikatory internetowe. Spotkania miały przede wszystkim na celu: wsparcie w sytuacji kryzysu epidemiologicznego, możliwość odreagowania emocji związanych z izolacją, utrzymanie relacji z uczestnikami i uczestniczkami oraz ich rodzinami. Zajęcia socjoterapeutyczne odbywały się zdalnie przez Teams, Facebook lub inne komunikatory, bywały nieobowiązkowe, nagrywano filmiki i wysyłano materiały, a osoby podopieczne na nie odpisywały lub robiły zdjęcia. Przesyłanie sobie nawzajem zdjęć i filmów pozwalało im być w stałym kontakcie. Porozumiewano się telefonicznie z dziećmi i młodzieżą (by utrzymać stały kontakt), a spotkania zdalne odbywały się zarówno indywidualnie, jak i w grupie. Pogłębiano tematy dotyczące zdrowia i chorób, radzenia sobie ze stresem, a także wdrożono tak zwany „program covidowy”, mający na celu niwelowanie skutków pandemii. Dodatkowo, część osób pracujących w świetlicach chodziła do domów dzieci i młodzieży w celu pomocy w lekcjach. W niektórych placówkach zrezygnowano z typowej socjoterapii na rzecz takich form, jak swobodny kontakt dotyczący tematów bieżących czy rozmowy o aktualnym samopoczuciu. W niektórych placówkach, w celu zapewnienia poczucia bezpieczeństwa i ciągłości starano się zachować taki schemat spotkań, jaki funkcjonował stacjonarnie w placówce, mimo że podejmowane aktywności były inne niż na żywo. Starano się zachować zwyczaje, które wcześniej znali uczestnicy/uczestniczki (np. w czasie, w którym w świetlicy odbywałyby się wspólne posiłki, łączono się zdalnie i każdy przygotowywał swój posiłek/przekąskę, którą następnie wspólnie spożywano). Organizowano na przykład konkursy online (nawet dla całych rodzin). Forma udzielanego wsparcia często była indywidualna. W sytuacjach problemowych organizowano kontakt telefo-

niczny z psychologiem. Tworzono paczki żywnościowe i pakiety edukacyjne, które odbierali rodzice/opiekunowie lub dostarczano je do domów. Była to też okazja do zobaczenia się na żywo i wglądu w aktualną sytuację podopiecznych. Podejmowano próby zapewnienia sprzętu (np. laptopów) dla osób, które go nie posiadały.

Przykłady funkcjonowania świetlic w okresie pracy hybrydowej i/lub po powrocie do pracy stacjonarnej w reżimie sanitarnym

W czasie, kiedy młodzież mogła już wychodzić z domów, ale nadal obowiązywały znaczne obostrzenia, dotyczące na przykład bliskości kontaktu w pomieszczeniach i noszenia maseczek, organizowano spotkania w terenie. Częstsza była praca indywidualna i/lub w parach na rzecz pracy w bardziej licznych grupach (ze względu na zwiększony lęk przed ekspozycją oraz ograniczenia związane z pandemią COVID-19). Przesyłało materiały online dla osób pozostających w izolacji lub na kwarantannie. W wielu placówkach podkreślano nastawienie na „luźne” spędzanie czasu ze sobą (w celu ponownego przyzwyczajania się do siebie nawzajem, stopniowego ośmielenia) oraz większe przebywanie na dworze (możliwość przebywania ze sobą bez masek, co dawało pozory „normalności” i umożliwiało nawiązywanie bardziej bezpośredniego kontaktu).

Dyskusja

Z zebranych danych wynika, że pracownicy i pracowniczki świetlic socjoterapeutycznych podjęli wyzwanie kontynuowania pracy socjoterapeutycznej, a także udzielenia wsparcia w sytuacji kryzysu epidemiologicznego. Po raz kolejny badania wskazują, że socjoterapeuci/socjoterapeutki w trakcie swojej pracy podejmują działania z zakresu interwencji w kryzysie (Soroko, Jankowiak, 2020), co wskazuje, że także szkolenia dla prowadzących grupy powinny być wzbogacone o te zagadnienia.

Jednakże pracę, która przed pandemią miała charakter pracy na procesie grupowym, nie było łatwo przenieść do środowiska internetowego. Socjoterapeuci i socjoterapeutki – szczególnie pracujący z młodzieżą – podejmowali kontakt z użyciem komunikatorów internetowych. Ponadto, przesyłali im materiały online, kontaktowali się też telefonicznie, a czasem odwiedzali podopiecznych w domach. Narzędzia do pracy zdalnej były takie, jakich używano podczas edukacji na odległość w polskich szkołach (Jankowiak, Jaskulska, Rybińska, 2020; Ptaszek i in., 2020; Jaskulska i in., 2021; Jaskulska i in., 2022), a ten jedyny dostępny sposób pracy wydłużał korzystanie z technologii informacyjno-komunikacyjnych przez najmłodszych. W sytuacji pandemii

służyły one bowiem właściwie do wszystkich ważnych czynności, takich jak nauka, utrzymywanie kontaktów rówieśniczych i rodzinnych, czy rozrywka (Pyżalski, 2021). Chociaż nadmierne korzystanie z urządzeń ekranowych może stanowić zagrożenie dla zdrowia psychicznego i fizycznego, to jednak dzięki nim oraz komunikacji zapośredniczonej młodzi ludzie mogli utrzymać istotne dla rozwoju i zdrowia psychicznego relacje, szczególnie kiedy przepisy związane z lockdownem uniemożliwiały lub znacząco ograniczały kontakty bezpośrednie (Pyżalski, 2021). Było tak również w przypadku spotkań o charakterze socjoterapeutycznym i wiązało się z jednej strony z możliwością otrzymania wsparcia dzięki komunikacji zapośredniczonej przez media, a z drugiej – z problemami z utrzymaniem higieny cyfrowej. Prawdopodobnie także z tego powodu socjoterapeuci i socjoterapeutki zgłaszali, że młodzi ludzie byli bardziej wycofani i mniej zmotywowani do pracy. Także problemy, których doświadczano w innych obszarach, jak edukacja czy praca (Buchner, Majchrzak, Wierzbička, 2020; Drozdowski i in., 2020), musiały wystąpić również w socjoterapii na odległość – a więc trudności ze sprzętem, lokalowe i łączem internetowym. Po raz kolejny w badaniach pojawił się także problem kontaktu z najmłodszymi (Jankowiak, Jaskulska, Rybińska, 2020), gdyż to zazwyczaj młodsze dzieci nie posiadają własnego sprzętu do kontaktu internetowego, a także mają największe problemy z jego obsługą.

Z zebranych danych wynika, że praca świetlic socjoterapeutycznych podczas pandemii mogła stanowić źródło dużego wsparcia dla dzieci, młodzieży i ich rodzin. Starano się bowiem zachować jak najwięcej elementów pracy socjoterapeutycznej, żeby utrzymać kontakt z podopiecznymi i choć ta praca mogła nie mieć takiego charakteru, jak spotkania bezpośrednie, to jednak dawała poczucie ciągłości i stabilności w sytuacji, w której codzienność najmłodszych mocno się zmieniła. Uczestnicy grup mogli porozmawiać o codziennych problemach, odreagować emocje i skorzystać ze wsparcia kolegów, koleżanek oraz prowadzących grupę. Pracownicy i pracowniczki placówek kontaktowali się z rodzicami, czasami pomagali w lekcjach, a nawet przekazywali paczki żywnościowe. Podopieczni mogli także skorzystać z telefonicznych konsultacji indywidualnych z psychologami. Do tematów omawianych z nimi włączano te wspierające prozdrowotne zachowania w sytuacji zagrożenia epidemiologicznego. Jeżeli można było wrócić do kontaktów bezpośrednich, organizowano także spotkania na zewnątrz, żeby ułatwić swobodne kontakty bez używania maseczek.

Podsumowując, należy podkreślić, że mimo dyskusji w środowisku socjoterapeutów/socjoterapeutek, czy warto podejmować pracę socjoterapeutyczną zdalnie, ze względu na silne ograniczenia dla stosowanej metody w takiej formie pracy, w obliczu uzyskanych wyników należy stwierdzić, że świetlice socjoterapeutyczne mogły stanowić ważne źródło wsparcia dla uczestników

i uczestniczek grup oraz ich rodzin. Wiele z podejmowanych aktywności wykraczało poza pracę z grupą i miało charakter głównie wspierający lub interwencji w kryzysie.

Wkład autorów

Autorzy deklarują równy wkład w organizację badań i powstanie pracy. Konceptualizacja, B.J., E.S.; metodologia, E.S.; analiza formalna, A.B.; pisanie - przygotowanie oryginalnej wersji roboczej, B.J., A.B.; pisanie - recenzja i edycja, B.J., A.B., E.S. Wszystkie autorki przeczytały i zgodziły się na opublikowaną wersję manuskryptu.

REFERENCES

Opracowania i Źródła internetowe

- Alexander, J.C. (2004). *Toward a Theory of Cultural Trauma*. W: J.C. Alexander, R. Eyerman, B. Giesen, N.J. Smelser, P. Sztompka (red.), *Cultural Trauma and Collective Identity* (s. 1-31). Berkeley: University of California
- Brooks, J., King, N. (18-20 kwietnia 2012). *Qualitative psychology in the real world: The utility of template analysis*. W: 2012 British Psychological Society Annual Conference. London: UK (Unpublished), <https://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/13656/>
- Buchnat, M., Jaskulska, S., Jankowiak, B. (2021). *Kształcenie na odległość uczniów i uczennic z lekką niepełnosprawnością intelektualną w czasie pandemii COVID19 w opiniach nauczycieli i nauczycielek*. *Rocznik Pedagogiczny*, 44, 107121. <https://doi.org/10.2478/rp20210008>
- Buchner, A., Majchrzak, M., Wierzbicka, M. (2020). *Badanie „Edukacja zdalna w czasie pandemii”*. Centrum Cyfrowe. <https://centrumcyfrowe.pl/edukacja-zdalna/>
- De France, K., Hancock, G.R., Stack, D.M., Serbin, L.A., Hollenstein, T. (2022). *The mental health implications of COVID-19 for adolescents: Follow-up of a four-wave longitudinal study during the pandemic*. *American Psychologist*, 77(1), 85-99. <https://doi.org/10.1037/amp0000838>
- Drozdowski, R., Frąckowiak, M., Krajewski, M., Kubacka, M., Modrzyk, A., Rogowski, Ł., Rura, P., Stamm, A. (2020). *Życie codzienne w czasach pandemii. Raport z pierwszego etapu badań*. Poznań: Wydział Socjologii UAM; https://socjologia.amu.edu.pl/images/pliki/r%C3%B3%C5%BCne_prezentacje_etc/%C5%BBycie_codzienne_w_czasach_pandemii_-_Wydzia%C5%82_Socjologii_UAM_-_WWW.pdf
- Golberstein, E., Wen, H., Miller, B.F. (2020). *Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) and Mental Health for Children and Adolescents*. *JAMA Pediatrics* 174(9), 819-820
- Jankowiak, B.A., Jaskulska, S., Rybińska, A. (2020). *Postawy nauczycielek i nauczycieli wychowania przedszkolnego wobec kształcenia na odległość w czasie pandemii COVID-19*. *Rocznik Pedagogiczny*, 43, 95-116; <https://doi.org/10.2478/rp-2020-0006>
- Jankowiak, B.A., Jaskulska, S., Marciniak, M., Klichowski, M. (2022). *Edukacja zdalna w czasie pandemii COVID-19 w doświadczeniach polskich uczniów i uczennic – postrzeganie możliwości uzyskania pomocy w szkole*. *Horyzonty Wychowania*, 21(57), 119-130; <https://doi.org/10.35765/hw.2022.57.12>
- Jankowiak, B., Soroko, E. (2020). *Challenges in sociotherapeutic work with children and youth. The perspective of group leaders*. *Resocjalizacja Polska*, 20(1), 285-303
- Jankowiak, B., Soroko, E. (2021). *Socjoterapia młodzieży. Studium psychologiczno-pedagogiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Jaskulska, S., Jankowiak, B.A., Soroko, E. (2022). *Social Capital Resources in Coping with Distance Education during the COVID-19 Pandemic: A Content Analysis of the Statements of Teachers Working in Poland at Different Educational Stages*. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(7), 1-13; <https://doi.org/10.3390/ijerph19073905>
- Jaskulska, S., Jankowiak, B.A., Marciniak, M., Klichowski, M. (2022). *Assessment of Physical Well-Being and Leisure Time of Polish Students during the COVID-19 Outbreak*. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19, 1-14; <https://doi.org/10.3390/ijerph19148358>
- Jaskulska, S., Jankowiak, B.A., Sikorska, J., Klichowski, M., Krauze-Sikorska, H.M. (2021). *Proces uczenia się przed, w trakcie i po pandemii COVID-19. Badanie VULCAN*. Po-

- znań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; <https://doi.org/10.14746/amup.9788323239871>
- Jaskulska, S., Marciniak, M., Jankowiak, B.A., Klichowski, M. (2022). *Edukacja zdalna w czasie pandemii COVID-19 w doświadczeniach polskich uczniów i uczennic: codzienność i wizja przyszłości szkoły*. *Edukacja Międzykulturowa*, 16(1), 151-163; <https://doi.org/10.15804/em.2022.01.10>
- Kimhi, S. Hadas, M. Yohanan, E. Bruria, A. (2020). *Resilience and Demographic Characteristics Predicting Distress during the COVID-19 Crisis*. *Social Science & Medicine*, 265,
- Lawson, M., Piel, M.H., Simon, M. (2021). *Krzywdzenie dzieci podczas pandemii COVID-19 – wpływ utraty pracy przez rodziców na przemoc psychiczną i fizyczną wobec dzieci*. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka*, 20(2), 145-173; <https://dzieckokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/806>
- Poleszak, W., Pyżalski, J. (2020). *Psychologiczna sytuacja dzieci i młodzieży w czasie epidemii*. W: J. Pyżalski (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele* (s. 7-15). EduAkcja
- Ptaszek, G., Stunża, G.D, Pyżalski, J., Dębski, M., Bigaj, M. (2020). *Edukacja zdalna: co stało się z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?* Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne
- Pyżalski, J. (2021). *Zdrowie psychiczne i dobrostan młodych ludzi w czasie pandemii COVID-19 – przegląd najistotniejszych problemów*. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka*, 20(2), 92-115
- Soroko, E., Jankowiak, B. (2020). *Shaping Social and Psychological Competencies or Intervening in a Crisis? Sociotherapists' Experiences of Helping Adolescents in Poland*. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 42(4), 349-365; <https://doi.org/10.1007/s10447-020-09405-x>
- Szczepanik, R., Janos, A. (2016). *Techniki socjoterapeutyczne w pracy z dzieckiem agresywnym*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
- Szkoła 2.0. (30 marca 2021). *Raport o Stanie Zdrowia Psychicznego Uczennic i Uczniów. Ocena zmian w wyniku pandemii COVID-19*; <https://www.szkoła20.com/raport-o-stanie-zdrowia-psychicznego/>

Netografia

- Biuletyn Informacji Publicznej Miasta Poznania. (n.d.). *Poznański Program Wspierania Rodziny i Rozwoju Pieczy Zastępczej na lata 2017-2020*. Pobrane 8 listopada 2021 z: <https://bip.poznan.pl/public/bip/attachments.att?co=show&instance=1097&parent=86203&lang=pl&id=256241>
- Decyzja Nr PSI.6334.54.2020 Wojewody Śląskiego z 8 maja 2020 r.; <https://piekary.pl/wp-content/uploads/2020/05/Decyzja-Wojewody-zawieszenie-dzia%C5%82alno%C5%9Bci-pomoc-spo%C5%82eczna.pdf>
- Decyzja Wojewody Pomorskiego z 24 kwietnia 2020 r.; <https://www.gdansk.uw.gov.pl/attachments/article/9/Decyzja-Wojewody-Pomorskiego-z-24-kwietnia--1.pdf>
- Decyzja Wojewody Pomorskiego z 7 maja 2020 r.; <https://www.gdansk.uw.gov.pl/attachments/article/9/Decyzja-z-7-maja-2020-w-sprawie-czasowego-zawieszenia-dzialalnoci-placwek-wsparcia-dziennego.pdf>
- Decyzja Wojewody Wielkopolskiego z 14 stycznia 2021 r.; https://www.poznan.uw.gov.pl/system/files/zalaczniki/decyzja_wojewody_wielkopolskiego_z_14.01.2021_r._uchylajaca_decyzje_z_23.10.2020_r._dot._zawieszenia_dzialalnosci_placowek_wsparcia_dziennego_z_terenu_woj._wielkopolskiego.pdf

- Działania Urzędu Miasta Poznania związane z epidemią koronawirusa stan na 31.12.2020 r.; <https://badam.poznan.pl/wp-content/uploads/2021/04/Sprawozdanie-PMP-z-dzialan-dot.-COVID-w-2020-r..pdf>
- Główny Urząd Statystyczny. (2021). Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2020 r. Pobrane 8 listopada 2021 z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/pomoc-spoeczna-i-opieka-nad-dzieckiem-i-rodzina-w-2020-roku,10,12.html>
- Konstytucja Światowej Organizacji Zdrowia, Porozumienie zawarte przez Rządy reprezentowane na Międzynarodowej Konferencji Zdrowia i Protokół dotyczący Międzynarodowego Urzędu Higieny Publicznej, podpisane w Nowym Jorku 22 lipca 1946 r. (DzU z 1948 r., nr 61, poz. 477, ze zm.) (1946) (Polska). <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19480610477>
- Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Gdańsku. (2017, 26 stycznia). Placówki wsparcia dziennego. Pobrane 13 lipca 2022 z: <http://mopr.gda.pl/wp-content/uploads/wykaz-gdanskich-placowek-wsparcia-dziennego-4.docx>
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 16 maja 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów (DzU 2019, poz. 1026) (2019) (Polska). <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190001026>
- Polecenie nr 10/2020 Wojewody Śląskiego z 11 marca 2020 r.; [https://www.pfron.org.pl/komunikaty-z-regionu/szczegoly-komunikatu/news/polecenie-wojewody-slaskiego/#prettyPhoto\[newsgallery\]/1/](https://www.pfron.org.pl/komunikaty-z-regionu/szczegoly-komunikatu/news/polecenie-wojewody-slaskiego/#prettyPhoto[newsgallery]/1/)
- Polecenie nr 42/2020 Wojewody Śląskiego z 24 marca 2020 r.; <https://www.katowice.uw.gov.pl/aktualnosc/polecenie-zawieszenia-dzialalnosci-niektorych-placowek-w-slaskiem>
- Polecenie nr 60/2020 Wojewody Śląskiego z 9 kwietnia 2020 r.; https://www.katowice.uw.gov.pl/files/28/Polecenie_nr_60.pdf
- Polecenie Wojewody Pomorskiego z 11 marca 2021 r.; <https://www.gdansk.uw.gov.pl/attachments/article/9/Polecenie-WP-z-11.03.2020.pdf>
- Polecenie Wojewody Pomorskiego z 25 marca 2020 r.; <https://www.gdansk.uw.gov.pl/attachments/article/9/Polecenie-WP-z-25.03.2020-1.pdf>
- Polecenie Wojewody Pomorskiego z 10 kwietnia 2020 r.; <https://www.gdansk.uw.gov.pl/attachments/article/9/Polecenie-Wojewody-Pomorskiego-z-dnia-10-kwietnia-2020.pdf>
- Portal Miasta Gdańska. (2014, 10 marca). Informacja o placówkach wsparcia dziennego. Pobrane 13 lipca 2022 z: <https://download.cloudgdansk.pl/gdansk-pl/d/202107173367/wykaz-placowek-wsparcia-dziennego-2021.docx>
- Urząd Miasta Katowice. (n.d.). Rejestr Placówek Wsparcia Dziennego. Pobrane 22 sierpnia 2022 z: <https://www.katowice.eu/Strony/Rejestr-Plac%C3%B3wek-Wsparcia-Dziennego.aspx>
- Urząd Miasta Poznania. (n.d.). Placówki Wsparcia Dziennego. Pobrane 8 listopada 2021 z: <https://www.poznan.pl/mim/turystyka/-.doc,1017,48287/-.96191.html>
- Urząd Statystyczny w Gdańsku. (2021, 30 grudnia). Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego 2021. Pobrane 13 lipca 2022 z: <https://gdansk.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-wojewodztwa-pomorskiego-2021,4,22.html>
- Urząd Statystyczny w Poznaniu. (2021, 30 grudnia). Rocznik Statystyczny Poznania 2021. Pobrane 8 listopada 2021 z: <https://poznan.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-poznania-2021,3,11.html>

Ustawa z 8 czerwca 2001 r. o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów (DzU 2001, nr 73, poz. 763) (2001) (Polska); <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20010730763>

Ustawa z 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (DzU 2011, nr 149, poz. 887) (2011) (Polska); <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20111490887>

Ustawa z 25 lipca 2014 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw (DzU 2014, poz. 1188) (2014) (Polska); <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20140001188>

Strony WWW i profile Facebook placówek z Poznania

<https://motylarnia.org/index.php/osrodek/> [dostęp: 11.11.2021]

<https://www.facebook.com/Motylarnia.Osrodek/> [dostęp: 11.11.2021]

<https://poradniazyciarodzinnego.pl/swietlica-socjoterapeutyczna-barwna-poznan---jezyce> [dostęp: 11.11.2021]

<https://www.facebook.com/%C5%9Awietlica-Socjoterapeutyczna-Barwna-1011064979104267/> [dostęp: 11.11.2021]

<https://uskrzydleni.com/> [dostęp: 11.11.2021]

<https://www.facebook.com/naszanibylandia/> [dostęp: 11.11.2021]

<https://caritaspozn.pl/placowki/oratorium-tecza> [dostęp: 16.11.2021]

<https://caritaspozn.pl/placowki/oratorium-metanoia> [dostęp: 16.11.2021]

<https://www.facebook.com/Oratorium-T%C4%99cza-Oratorium-Metanoia-1546358372249099> [dostęp: 16.11.2021]

<http://stowarzyszenie-amici.pl/> [dostęp: 16.11.2021]

<https://www.facebook.com/stowarzyszenieamici> [dostęp: 16.11.2021]

<http://www.razemnaaglownej.org/projekty/nasza-swietlica/> [dostęp: 16.11.2021]

<https://www.facebook.com/Stowarzyszenie-Razem-na-G%C5%82%C3%B3wnej-267499663294749/> [dostęp: 16.11.2021]

<https://www.pogotowiespoleczne.org.pl/index.php/swietlica-borowki> [dostęp: 16.11.2021]

<https://www.facebook.com/%C5%9Awietlica-Socjoterapeutyczna-Bor%C3%B3wki-103205791481285/> [dostęp: 16.11.2021]

<https://www.pkps-poznan.org.pl/node/53> [dostęp: 16.11.2021]

<https://www.facebook.com/%C5%9Awietlica-Socjoterapeutyczna-P%C5%82omyczek-577881575668042/> [dostęp: 16.11.2021]

<https://www.pkps-poznan.org.pl/node/52> [dostęp: 16.11.2021]

<https://www.facebook.com/ewa.rzepka.3551> [dostęp: 16.11.2021]

<https://www.parafiamaryi.pl/nasza-parafia/grupy-duszpasterskie/183-swietlica-socjoterapeutyczna-marianki> [dostęp: 16.11.2021]

<https://www.facebook.com/%C5%9Awietlica-socjoterapeutyczna-Marianki-1413858082244704/> [dostęp: 16.11.2021]

<https://www.centrumklub.pl/> [dostęp: 16.11.2021]

<https://www.facebook.com/centrumwspieraniarozwojudzieciimlodziezy/> [dostęp: 16.11.2021]

Strony WWW i profile Facebook placówek z Gdańska

<https://www.caritas.gda.pl/placowki-cag/placowka-wsparcia-dziennego-swietlica-pod-kasztanem/> [dostęp: 13.01.2023]

<https://www.facebook.com/swietlica.podkasztanem> [dostęp: 13.01.2023]
<https://www.caritas.gda.pl/placowki-cag/swietlica-sloneczne-wzgorze/> [dostęp: 13.01.2023]
<https://www.facebook.com/Swietlica.slonecznewzgorze> [dostęp: 13.01.2023]
<https://www.caritas.gda.pl/placowki-cag/centrum-wsparcia-dla-dzieci-i-mlodziezy-im-bl-piotra-herzego-frassatiego/> [dostęp: 13.01.2023]
<http://promyknadziei.pl/index.php/nasza-dzialalnosc/swietlica-promyk-nadziei/> [dostęp: 13.01.2023]
<https://www.facebook.com/GdanskieStowarzyszeniePromykNadziei> [dostęp: 13.01.2023]
<https://wsparciwgdansku.pl/item/ognisko-wychowawcze-nowy-port-stowarzyszenie-nowy-port-im-kazimierza-lisieckiego-dziadka/> [dostęp: 13.01.2023]
<https://www.facebook.com/OgniskoWychowawczeNowyPort> [dostęp: 13.01.2023]
<https://gfis.pl/> [dostęp: 13.01.2023]
<https://www.facebook.com/GoscinnaPrzystan/> [dostęp: 13.01.2023]
<https://fundacjaJarodziny.pl/placowki/> [dostęp: 13.01.2023]
<https://mrowisko.org.pl/glanik/> [dostęp: 13.01.2023]
<https://www.facebook.com/MrowiskoGlanik> [dostęp: 13.01.2023]
<https://mrowisko.org.pl/centrum-reduta/> [dostęp: 13.01.2023]
<https://www.facebook.com/reduta.centrum> [dostęp: 13.01.2023]

Strony WWW i profile Facebook placówek z Katowic

<https://www.mops.katowice.pl/node/2572> [dostęp: 17.11.2022]
<https://www.mops.katowice.pl/node/2573> [dostęp: 17.11.2022]
<https://www.facebook.com/swietlica.szopienice.7> [dostęp: 17.11.2022]
<https://www.facebook.com/swietlica.specjalistyczna.3> [dostęp: 17.11.2022]
<https://www.facebook.com/swiat.walusi> [dostęp: 17.11.2022]
<https://osj.caritas.pl/pl/nasze-placowki/swietlica-srodowiskowa-sw-jacka/> [dostęp: 17.11.2022]
<https://osj.caritas.pl/pl/nasze-placowki/swietlica-srodowskiwa-sw-agaty/> [dostęp: 17.11.2022]
<https://osj.caritas.pl/pl/nasze-placowki/swietlica-srodowiskowa-sw-brata-alberta/> [dostęp: 17.11.2022]
<https://osj.caritas.pl/pl/nasze-placowki/swietlica-srodowska-sw-barbary/> [dostęp: 17.11.2022]
<https://www.facebook.com/osj.caritas> [dostęp: 17.11.2022]
<https://www.kfd.katowice.pl/swietlica.html> [dostęp: 21.11.2022]
<https://www.kfd.katowice.pl/klub.html> [dostęp: 21.11.2022]
<https://www.facebook.com/kfd.katowice> [dostęp: 21.11.2022]
<https://www.fundacja-gniazdo.org/index.php?id=swietlica> [dostęp: 21.11.2022]
<https://www.fundacja-gniazdo.org/index.php?id=klub> [dostęp: 21.11.2022]
<https://www.facebook.com/FundacjaGniazdo> [dostęp: 21.11.2022]
<https://anioly24.pl/placowki/katowice-zaleze/> [dostęp: 21.11.2022]
<https://www.facebook.com/DomAniolowStrozow> [dostęp: 21.11.2022]